

Van Rossem bij het ziekbed van de belgische economie.

In de eerste helft van dit jaar verscheen in eigen beheer het boek van Jean-Pierre Van Rossem : "Hoe genezen we onze zieke economie ?" (1). Het bevat in hoofdzaak de artikels die deze auteur voordien had gepubliceerd in het weekblad "Knack". Hierdoor komt het dat de meeste hoofdstukken in een vlot leesbare journalistieke stijl zijn geschreven.

Als de auteur zegt zich te richten tot "een ruim publiek" en niet naar "bevoordechte lezers en/of vakidioten" (blz. 60), geloof ik dat hij daar in belangrijke mate in geslaagd is - althans wat de reeds eerder gepubliceerde hoofdstukken betreft. Wanneer hij evenwel stelt : "Het heeft nooit in mijn bedoeling gelegen mijn economische inzichten kenbaar te maken in vaktechnische tijdschriften, ook al werd ik daar herhaaldelijk toe verzocht" (idem) draait hij zijn "ruim publiek" toch maar pardoes door de molen van het wetenschapsfetisjisme. Enerzijds heeft Van Rossem immers meer dan eens zijn argumenten kracht wenselijk bij te zetten door te verwijzen naar een groep "Brusselse ekonomen", die uiteindelijk uit slechts één man bleek te bestaan, nl. hijzelf. Anderzijds publiceert hij nu in bijlage een blok van wiskundige vergelijkingen uit zijn model "303 x 303", zonder verdere begeleidende tekst, wat het

zelfs de ervaren ekonometrist onmogelijk maakt het model te evalueren op zijn basis- kenmerken en -veronderstellingen. (Persoonlijk vind ik het in hoge mate onwettig het "ruime publiek" op een dusdanige wijze te "overtuigen" en te bewerken tot slaafse aanbieder van de ekonometrische Mammon en diens hogepriester Van Rossem !)

wens echter te benadrukken dat ik desondanks Van Rossem hoogacht als vakeconoom en ekonometrist, maar dat zal hem wel geen zorg zijn, vermits ik kan doorgaan voor een "bevoorrechte lezer e/o vakidiot" !

Naast de herpublicatie van bovenvermelde artikelenreeks en de technische aanhangsels bevat het boek tevens, in de inleiding verwerkt, een uitermate interessant "antikrisisplan", dat de overheid via een vermogensbelasting in staat moet stellen additionele werkgelegenheid te financieren, die in de privé-sektor zou ontstaan door de uitvoering van een overeenkomst tot werktijdverkorting. De voorgestelde maatregelen lijken mij coherent; ze bewijzen dat het nog steeds mogelijk is op technokratische wijze de crisis te beheersen (een stelling die ikzelf ook verdedig (2) zonder dat de reële lonen aangetast worden (3)). Deze feitelijke rehabilitatie van het Keynesiaanse paradigma staat dan ook in schrille tegenstelling met de visie van vele beroepsekonomen die Keynes voor dood verklaren (onder de groeiende invloed van de neo-liberalen ?). Het is evenwel overduidelijk - Van Rossem benadrukt zulks terecht - dat dit plan slechts tijdelijke verlichting kan brengen :

"De structurele economische crisis wordt er voor minstens vier jaar door ingevroren", stelt onze auteur (blz. 51). Ik verschil evenwel van mening met hem wat de natuur en de oorzaak van de huidige crisis betreft.

Inderdaad, voor Van Rossem is deze crisis ontstaan doordat de op lange termijn dalende gemiddelde winstvoet uiteindelijk onder de gemiddelde intrestvoet terecht kwam. De gemiddelde winstvoet daalt, zoals Marx vooropstelde, doordat de invoering van arbeidsbesparende technologie de totale hoeveelheid kapitaal t.o.v. de loonsom uiteindelijk meer doet toenemen dan de meerwaardevoet. Hierdoor zet zich een inflatoire druk door, die ook de intrestvoet laat toenemen.

De centrale thesis van Van Rossem kan wellicht het best worden geïllustreerd door volgende passage :

"We zien hier dus een cruciaal antagonisme binnen ons economisch systeem. Een daling van de winstvoet leidt via gedaalde handelsmarges tot een algemene trend van toenemende inflatie en tot een toename van het gemiddeld rendement van de obligatieleningen. Welnu, het is dan ook onvermijdelijk dat beide kurven, die van de dalende winstvoet en die van het stijgend rendement, mekaar vroeg of laat moeten snijden. Een strukturele crisis treedt in op het ogenblik dat de doorsnee winstvoet lager wordt dan het gemiddeld rendement op obligatieleningen. Eénmaal dit fatale punt bereikt (...) krijgt de hele economie de kramp. Een kandidaat-investerder kan dan méér van zijn geld krijgen door het zonder risico in obligatieleningen te beleggen, dan hij kan krijgen door risico's te nemen en te investeren. In België was dit het geval van 1974 af. Toen was de gemiddelde winstvoet maar 7,50% meer, terwijl het gemiddeld rendement op obligatieleningen 9,13% was." (blz. 77-78)

Deze visie is aantrekkelijk in zijn eenvoud. Dat de gemiddelde winstvoet zou dalen ingevolge de introductie van overwegend arbeidsbesparende technologie is m.i. echter onbewezen. Overigens ware een dalende winstvoet vanaf 1970 al mooi genoeg geweest; Van Rossems bijna monotoon dalende winstvoetcurve vanaf het begin van zijn cijferreeksen is teveel van het goede en wekt groot wantrouwen. Ikzelf heb op basis van de volgens mij betrouwbaarste sectoriële kapitaalgegevens (nl. deze van Michel Allé, ULB) getracht aan te tonen dat voor verschillende sectoren, zowel als voor de economie in haar geheel, geen stijgende organische samenstelling van het kapitaal waarneembaar is (4). De studies die ik ken, waarin wel een stijging wordt gevonden, lijden alle op de één of andere manier aan een deficiënte schatting van de kapitaalvoorraad.

Zo is het evident dat, vermits de loonsom met de stijging der nominale lonen toeneemt bij gegeven tewerkstelling, een gelijkaardige nominale toename van de kapitaalvoorraad optreedt. Probleem is dan evenwel of een gedeelte van de kapitaalstock (en zo ja, welk gedeelte), zoniet de gehele kapitaalvoorraad in de nieuwe prijzen moet worden geherwaardeerd, naarmate deze prijzen stijgen. Bij herwaardering van de ganse kapitaalvoorraad komt men al vlug tot een "stijgende" organische samenstelling die op geen enkele realiteit berust. In dat geval is het trouwens gebruikelijk (5) de aldus optredende "kapitaalwinsten" bij de winstenmassa te tellen, wat impliceert dat in geval van volledige herwaardering van de kapitaalstock de winstvoet met het stijgingspercentage van de prijzen van investeringsgoederen omhooggebracht moet worden.

Men kan deze problemen - op theoretisch vlak althans - vermijden door te werken met arbeidswaarden, of zoals Van Rossem met zg.

"energiewaarden" (hierover meer hieronder), maar dan moet wel het mechanisme, dat het mogelijk maakt naar de lopende prijzen van de realiteit over te stappen, duidelijk worden gemodelleerd. Van Rossem schijnt deze laatste procedure te volgen, maar natuurlijk wordt het "ruime publiek" verwezen naar een toekomstig boek van zijn hand, dat de transformatie van waarden in prijzen betreft.

Het is niet zo dat een seculair dalende winstvoet werd veroorzaakt door een toenemende mechanisering van de produktieprocessen. Wel had de daling van de winstvoet, die zich in het begin van dit decennium heeft ingezet, voor gevolg dat vandaag meer en meer arbeidskrachten worden vervangen door machines. Ik kan me niet van de stellige indruk ontdoen dat - wat België betreft - deze daling van de winstvoet - dus een eerder recent verschijnsel - fundamenteel een gevolg is van een ongeproportioneerde ontwikkeling van onze economie, waar aan de investeringspolitiek van de financiële groepen niet vreemd is. Reeds in 1970 schreef Prof. Frantzen :

"Op dit ogenblik zijn de holdings organismen geworden die aanzienlijke kapitalen beheren en zo weinig mogelijk risico's nemen. De enige investeringen die ze nog verrichten bestaan voornamelijk in rationaliserings- of diepteinvesteringen die moeten toelaten de kosten te drukken, vooral in de traditionele bedrijven (glas, cement, non-ferro-metalen, staal). Investerings in bedrijfstakken die van belang zijn wegens de hoge toegevoegde waarde per tewerkgestelde (b.v. chemie) worden goeddeels door buitenlandse groepen verricht." (6)

Dat deze evolutie uiteindelijk moest uitmonden in overakkumulatie in de tertiaire sectoren, vnl. dan de bank- en verzekeringssector, waardoor de in de industrie "vrij-

gemaakte" arbeidskrachten niet meer konden worden opgeslorpt, ligt voor de hand. De eerste verschijnselen die in die richting gaan, zijn vanaf 1971 waarneembaar (7). Plaatsgebrek verhindert mij hier verder op in te gaan, temeer daar zulks reeds eerder geschiedde. Wel wens ik er op te wijzen dat de verziekte financiële structuur van het Belgisch bedrijfsleven hier volkomen in past (8).

Tenslotte zij het mij toegestaan even Van Rossems "energiewaardeleer" onder de loep te nemen. Van Rossem meet de waarde van een waar niet in tijdseenheden (uren arbeid) zoals Marx deed, maar in kilowattuur. Hij schrijft :

"Ze (de energiewaardeleer - L.C.) vertrekt van volgende waardehypothese :
"De objektieve ruilwaarde van een waar wordt bepaald door de maatschappelijk efficiënt aangewende energie, - energie die zowel van menselijke, machinale als natuurlijke origine kan zijn, - die benodigd is voor de produktie of de re- produktie van een waar, en die in die waar belichaamd is". Volgens dit uitgangspunt dienen zowel waarde als meerwaarde in kilowattuur te worden gemeten (desnoods in ske, steenkoolekwivalent)." (blz. 22)

Nu kan het in het licht van de bekende wet van het behoud van de energie lastig lijken de winst te verklaren als het verschil tussen het aantal kWh vervat in de output en in de input, ware het niet dat uiteindelijk blijkt dat ook deze "meerwaarde" bij Van Rossem - zoals bij Marx - berust op de uitbuiting van de menselijke arbeidskracht (blz. 24). Dus deze grote "uitvinding" van onze auteur, deze reeds voorheen (o.m. op colloquia) met zoveel omhaal voorgestelde "vernieuwing" van de waardetheorie is niets meer of niets minder dan de gekamoufleerde arbeidswaardeleer van de marxisten ! Of Van

Rossem de zg. "finale output" (de menselijke arbeid) in kilowatt-uur of in arbeidsuren meet, zoals Ricardo en Marx deden, maakt geen fundamenteel verschil. Dat is louter een kwestie van konventie. Overigens moet dan de toepassing van Van Rossems "energiewaardeleer" bij de statistische benadering van de economische aggregaten op dezelfde schier onoverkomelijke moeilijkheden stuiten als Marx' arbeidswaarden. Immers, hoe berekent hij de waarde der geïmporteerde inputs? Hoe berekent hij de waarde van de arbeidskracht? Hoe gaat hij over van arbeidswaarden of "energiewaarden" naar geld-prijzen (via een geldproducerende sektor bijvb.)? Hoe behandelt hij scholingsverschillen in de arbeid en m.a.w. in de menselijke energie? Enzovoort, enzovoort... Vragen waarop in het boek geen antwoord te vinden is.

Mijn eerder kritische benadering van de uitgangspunten van Van Rossem mag niet de indruk wekken dat mijn oordeel over de gehele lijn negatief zou zijn. Ik wens nogmaals tot besluit te benadrukken dat ik de auteur zeer hoog schat omwille van zijn bijzondere kennis van het economisch denken, evenals omwille van zijn kwaliteiten als ekonometrist en wiskundig econoom. Lectuur van het boek heeft menigmaal doen grinniken als de scherpe polemische pen van de auteur de "heilige koeien" der vulgair-economie in binnen- en buitenland de grond inboort. Ook zijn stellingenoorlog tegen de voorstanders van de "matige matiging" heeft mijn volle sympathie en steun. Ontegensprekelijk is de ideologische waarde van "Hoe genezen we onze zieke economie?" zeer groot. Men bedenke daarbij dat vele hoofdstukken reeds in "Knack" lezend Vlaanderen bereikten! In het licht hiervan lijken mijn meningsverschillen met Van Rossem nogal "sektair". Uiteindelijk ontmoeten wij elkaar aan dezelfde kant van de sociaal-politieke arena.

NOTEN

- (1) J.P. VAN ROSSEM, Hoe genezen we onze zieke economie ?, Uitgeverij Metodika, Gent, 1979, 295 blz.
- (2) Zie bijvb. mijn bespreking van E. Mandel, "Het Laatkapitalisme", in V.M.T., 12de jrg., nr. 4 (1978), p. 118.
- (3) Hiermee hoop ik bij te dragen tot de rechtzetting van het spijtige misverstand (?) als zou Van Rossem een daling van de reële lonen voorstaan, zoals men bvb. in De Morgen kon lezen naar aanleiding van de perskonferentie bij het verschijnen van onderhavig boek.
- (4) Zie mijn lezing in Karl-Marx-Stadt, mei 1978. L. CUYVERS, "Die Auffassungen von Marx zur sinkenden Profitrate und zu Problemen der Mehrwertrealisierung, sowie die gegenwärtige ökonomische Krise des Kapitalismus", in K. HAGER en O. REINHOLD (Hrsg.), Die aktuelle Bedeutung der ökonomischen Lehre von Karl Marx für die Gestaltung der entwickelten sozialistischen Gesellschaft in der DDR, Berlin, 1978.
- (5) Zie in dit verband bijvb. W. NORDHAUS, "The Falling Share of Profits", Brookings Papers on Economic Activity, 1974 (1).
- (6) P. FRANTZEN, "Het buitengewoon Kongres van het ABVV en de economische democratie", V.M.T., 5de jrg., nr. 3, september 1970, blz. 155.
- (7) Vgl. de stijging van het gekorrigeerd loonaandeel in de sektor handel en financiën, zoals blijkt uit L. CUYVERS en W. MEEUSEN, "Determinanten der functionele inkomensverdeling", in : Inkomens- en vermogensverdeling, Vereniging voor Economie, Brussel, 1979, blz. II/1-46, Tabel A5. Ik wijs erop dat reeds in 1966 Prof. Loccufier waarschuwde voor de wildgroei van de plaatselijke agentschappen in de banksector; zie S. LOCCUFIER, "Tendances à la concentration et à la décentralisation dans le système bancaire belge",

Revue de la banque, 30e jrg., nr. 5, 1966, blz. 518.

- (8) Zie in dit verband de solvabiliteitskoëfficiënten van de 2000 grootste Belgische ondernemingen, gepubliceerd in Trends, 1 oktober 1978, blz. 57 e.v.